

УДК 159.923.2:159.9.018.2

В. О. Клюйкова-Цобенко, асп.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедри загальної та соціальної психології

СУБ'ЄКТНИЙ ПРИНЦИП У ДОСЛІДЖЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена з'ясуванню значення суб'єктного принципу у дослідженні індивідуальної міфології особистості. Суб'єктно-вчинкова парадигма в українській психології надає можливість розглянути життєвий шлях особистості як авторське здійснення її міфотворчого потенціалу.

Ключові слова: “суб'єктний принцип”, “індивідуальна міфологія”, “особистість”.

Актуальність теми: настання епохи постнекласичної методології в психології акцентує увагу на індивідуальності та неповторності особистості кожного клієнта. Тож принцип суб'єктності як прояв індивідуалізованого підходу стає важливим для сучасного психолога. Оскільки кожна особистість важлива та унікальна, необхідним є застосування суб'єктного принципу, орієнтованого на духовне самовдосконалення. Проте далеко не всі сучасні психотерапевтичні підходи враховують цей принцип. Орієнтація на суб'єктний принцип є необхідною для застосування у психологічній корекції взагалі та в роботі з індивідуальною міфологією особистості зокрема.

Мета: розглянути можливості застосування суб'єктного принципу в дослідженні індивідуальної міфології особистості.

Суб'єктному принципу (або принципу суб'єктності) присвячено чимало досліджень в українській та російській психології. Особливо важливі для нашого дослідження концепції В. О. Роменця (психологія вчинку), К. О. Абульханової-Славської та ін. (суб'єкт діяльності), В. О. Татенко (суб'єктно-вчинкова парадигма), Т. М. Титаренко (життєвий світ особистості).

В. О. Татенко запропонував суб'єктний вимір у психології, маючи на увазі вивчення особистості як суб'єкта власної діяльності, творчості, вибору, вчинку [2]. Всі творчі прояви містяться в “Я”, тобто особистість розглядається не з точки зору соціалізації, виховання, а як та, що сама себе “робить”, створює. В концепції Т. М. Титаренко дана проблематика позиціонується як власне “світотворення” [4]. Серед великої кількості визначень людини є істотними ті, що відкривають у ній особливості та чесноти вільної істоти, суб'єкта особистості, що створює свій світ та себе у своєму світі. [2] Свій підхід В. О. Татенко будує на узагальненні результатів історико-критичного та теоретико-методологічного вивчення проблеми людини як суб'єкта психічної діяльності, що базується на поглибленому аналізі філософсько-психологічних праць зарубіжних та вітчизняних авторів [3].

К. А. Абульханова-Славська є автором першої монографії, що присвячена людині як суб'єкту діяльності. А діяльність суб'єкта, у свою чергу, може бути як професійною, так і психічною [1].

Для нашого дослідження важливий саме аспект психічної діяльності. Людина як суб'єкт психічної реальності, що має змогу рефлексувати свої психічні змісти, постає в процесі психокорекції здатною до свідомої роботи з особистим міфом.

Вільною людиною почувається той, хто відчуває себе вільною людиною, хто має можливість свідомого вибору на основі “Я-хочу!” та “Я-можу!”. А свобода людини виявляється в запереченні залежності від зовнішніх сил і самоствердженні себе в як творця того, що відбувається, і причин подій [2].

Якісно змінюються парадигми психології, оскільки “кожна окрема парадигма, як і все у світі, має свій вік, свою межу вдосконалення і розвитку”, — зазначає В. О. Татенко [3; 319]. Від психіки суб'єкта ми переходимо до вивчення суб'єкта психіки. Принцип суб'єкта устанавлює право людини вважати себе автором-творцем своєї життєвої драми і психологічної долі. Недаремно стає дедалі більш популярним екзистенційний напрямок, методологія якого потроху проникає в усі психологічні школи, впроваджуючи суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини та елементи суб'єктно-вчинкової парадигми, значення якої розкривають В. О. Татенко та інші розглянуті нами автори.

А. Пфендер у своєму підході зазначав метод ретроспекції, тобто метод рефлексії основним методом наукового дослідження певної психічної дійсності. Він називав його “суб'єктивним методом психології”. Цей метод справді суб'єктивний, бо відноситься до самого суб'єкта та його власних переживань. Але він не є суб'єктивним в іншому значенні слова, як суб'єктивна упередженість, що не є істиною... Дослідник, що не може суб'єктивно (тобто з орієнтацією на суб'єкта — себе та/або досліджуваного ним) віднести до рефлексії психічної дійсності, неспроможний бути психологом... [2] Інтерпретація міфу — це вже сам міф. Досліджувати міф можна тільки інтерпретуючи його.

Важливим є те, що К. Г. Юнг вважав головним завданням професійного психотерапевта, а саме, виділення “лінії життя” пацієнта та доведення до його свідомості напрямку, за яким тече його психічна енергія. Психотерапія має успіх тоді, коли пацієнт засвоїв методи, що надають йому можливість контактувати з несвідомою сферою психіки. Тоді можливе перетворення індивіда в суб'єкта власного психічного життя, який усвідомлює його напрямок та спроможний його змінювати за власним бажанням. У зв'язку з цим невідворотно встає проблема вдосконалення метода психології [2].

Тобто, створюючи свій власний авторський міф у вигляді наративу, танцю, живопису тощо, людина розкриває свій психічний апарат, демонструє власні внутрішні конфлікти. Це й аутопсихокорекція, а також й матеріал для роботи спеціаліста-психолога. Але найважливішим є усвідомлення людиною власної спроможності створювати, змінювати міфологічний простір своєї психіки. Цей прояв суб'єктності стимулює людину до змін, надає їй

відчуття відповідальності за свою долю, допомагає здолати тенденцію негативного переносу у психокорекційній роботі.

У рамках класичного психоаналізу існує загальновідомий феномен контрпереносу, з яким стикається психотерапевт у своїй роботі з клієнтом. Контрперенос, як прояв суб'єктного принципу, де психотерапевт оцінює свою реакцію на слова та вчинки пацієнта, є найважливішим інструментом роботи психотерапевта. Він досліджує свій контрперенос та робить висновок про структури особистості свого пацієнта. Таким чином психотерапевт, рефлексуючи про свого клієнта та розуміючи себе як наставника, сотворця процесу психотерапії, усвідомлюючи свої професійні стратегії та вчинки, впроваджує у свою роботу суб'єктно-вчинкову парадигму. Якщо пацієнт та психотерапевт вступають у суб'єкт-суб'єктні відносини, то починають розуміти нашарування сюжетів один одного. Розуміючи це, вони отримують можливість розтотожнитись з продуктами своєї міфотворчості, що гармонізує психотерапевтичну роботу, адже повне занурення у свій витвір робить неможливим процес подальшого творіння.

“Якщо предметом психології є людина як суб'єкт психічної активності... то валідним може вважатися метод, який дозволяє виявляти власне суб'єктивні характеристики психіки людини, її психотворчі сили...” [3: с. 354]. Оскільки “метод психологічної науки як основний результат її методологічного самовизначення не зводиться до суми і навіть до системи методичних засобів...” і є загальним способом наукового проникнення в сутність психічних явищ, принципіальним підходом до їх вивчення, — відмічає В. О. Татенко, — остільки першочерговим завданням стає застосування суб'єктивного принципу [3; 353].

У дослідженні індивідуальної міфології, у свою чергу, акцент робиться на вивченні суб'єкта, як автора власного життєвого світу. Актуалізація потенціальних можливостей індивідуальної міфотворчості вимагає розвинутої суб'єктності самого дослідника. Це не в останню чергу зумовлює якість психологічного тлумачення продуктів творчої діяльності досліджуваного, можливість діалогічної взаємодії особистостей як суб'єктів власної культури. Тим більше що виклики часу вимагають від сучасної людини розширення особистісної ідентичності до рівня суб'єкта загальнолюдської культури.

Завдання сучасної української психології В. О. Татенко вбачає в тому, щоб на належному рівні “відпрацювати” суб'єктну парадигму й здійснити перехід у новий теоретико-методологічний вимір [2]. Мабуть це стане дійсним тим скоріше, чим гостріше встане перед самими психологами необхідність бути активними творчими суб'єктами чи то в науковій діяльності, чи то в інших сферах.

Суб'єктний принцип дослідження особистості яскраво відображений в концепції особистісної світобудови Т. М. Титаренко. Дослідниця підкреслює іманентність цієї діяльності людській сутності. Людина створює свій світ сама, навіть, не розуміючи себе будівничим власного Всесвіту. Життєвий світ — відкрита система, що самоорганізується, передбачає безперервне проектування внутрішнього і зовнішнього світів один на одного,

багаторазове видозмінення нової реальності, що є відображенням індивідуально-психічних особливостей та культурно-історичного контексту [4].

Одним з механізмів створення життєвого світу є індивідуальна авторська міфотворчість. Індивідуальний авторський міф, за визначенням О. В. Яремчук, спирається на реальне життя, але не є його дзеркальним відображенням, а поглиблює тлумачення реального світу, метафорично пояснює його [5]. Таким чином ми маємо приклад індивідуальної міфотворчості як сили, що впливає на світосприйняття сучасників і в кращих своїх зразках формує ментальність нащадків. Наприклад, своїм авторським міфом Л. Керолл розсуває жорсткі рамки англійської ментальності і разом з тим привносить її надбання у скарбницю загальнолюдських цінностей. У кожного життєвого світу “своя архітектура” та “авторський проект”. І водночас кожний індивідуальний світ містить у собі загальнолюдський зміст, відтворює історико-культурний шлях своєї країни [5].

Розглядаючи питання про психотерапевтичну, гармонізуючу роль міфа, зазначимо, що індивідуальна міфотворчість допомагає людині адаптуватися до мінливого соціуму. Саме міф дає змогу замінити обмеження на всемогутність, сірість буднів — на свято, спонукає людину чекати дива, бути відкритим для карнавальних трансформацій, містеріальних дійств [4].

Ми солідаризуємось з Т. М. Титаренко стосовно можливості зміни сірих буднів на свято завдяки міфотворчості й вважаємо, що міфотворчість особистості надає їй можливість змінити власний часовий простір, перенестися в інші світи, створити свій власний світ, а в ньому абстрагуватися від “тут-і-тепер”, щоб надбати ресурс подолання актуальної психологічної проблеми, отримати змогу її рефлексувати і бачити з іншого боку, трансформуючи в мову символів та архетипів.

Тож, міфотворчість є одним з механізмів власної світобудови та засобом її вдосконалення, оскільки міфотворець має можливість трансформування своєї дійсності через усвідомлення власних міфологічних сценаріїв та сюжетів.

За Т. М. Титаренко, індивідуальна світобудова здійснюється у сім етапів [4].

Розплутування фантастичної та міфологічної плутанини світосприйняття. Індивід розуміє, що Бог лише окреслює шлях, а свобода вибору залишається за ним самим. Проілюструвати цей етап можна людською свідомістю світанку монотеїстичних релігій.

Другий етап у нормі настає після кризи 7 років і полягає в усвідомленні можливих втрат, скінченності себе та своїх рідних. Формується уявлення про час. Але дитина вірить, що багато подій залежить від неї самої, її бажань та умінь, наприклад, відірвавши кілька сторінок у календарі, можна прискорити бажану подію (полюсне магічне мислення середньовіччя).

Після кризи підліткового віку усвідомлюється власна унікальність (життєвий світ людини Відродження). Виникає жадоба до самореалізації та саморозкриття. Могутності Смерті протиставляється могутність Ероса.

Після кризи 23 років людина створює сім'ю, усвідомлює себе як члена групи, живе у світах близьких людей. Індивідуальність власного світу дещо втрачається. Прагнення до самовдосконалення кожного дня, адже завтра може бути запізно. (Етап свідомості Нового часу).

Знов людина повертається до своєї буденності, програмує свою старість. Розумом володіє ідея вдосконалення людини, довкілля, соціуму. Людина стає земною, простою, не піднесеною істотою, що подібна до інших. (Епоха Просвітництва).

Криза середини життя. Людина знов починає ставитись до себе як до індивідуальності, як до творця свого світу, оцінює свої досягнення. Потреби самоповаги, самоактуалізації є домінуючими. (Епоха романтизму).

Сьомий етап — завершення світобудови. Етап пізньої зрілості, коли людині необхідно зрозуміти, прийняти минуле таким, з усіма недоліками, правильними і неправильними рішеннями, настає час переглянути свою систему цінностей. Якщо є для кого жити, людина живе, якщо нема, час життя зупиняється. (Епоха модернізму та постмодернізму). [4]

В цій класифікації не акцентується епоха реалізму. Можливо, це відбулось тому, що зазначена “епоха” порівняно з іншими є менш продуктивною з огляду на світотворення особистості.

Узагальнюючи, можна відмітити, що індивідуальна історія немов би повторює загальнолюдську історію розвитку суб'єктності, яка тісно переплетена з етнокультурними перипетіями цього процесу. Життєвий світ особистості дедалі більше індивідуалізується від епохи до епохи (як історичної, так і вікової), набуває рис інтернальності. Т. М. Титаренко зазначає, що “простір моральних взаємин”, егоцентричний, а потім полюсний, чорно-білий, стає дедалі тоншим, багатовимірнішим та відкритим [4].

У зв'язку з переломленням в життєвому шляху особистості шляху розвитку європейської спільноти зазначимо, що на рівні індивідуального авторського міфотворення ця тенденція простежується в творчому синтезі стильових особливостей різних епох, використанні художніх засобів етнокультурної міфотворчості, закорінених у певному історичному світогляді, просторі архетипічних образів, що визначають ментальність певної епохи.

Спираючись на вищевикладений дискурс, слід доповнити проблематику індивідуальної міфології контекстом етнокультурної міфотворчості особистості. Етнокультурна міфотворчість — це “процес створення суб'єктивного міфологічного простору особистості, який корелює певним чином з культурно-історичним, соціальним та екзистенційним досвідом суб'єкта та оприявлюється у різноманітних текстах (наративах, мистецьких витворах, спілкуванні, а також поведінці) й ширше — життєвому шляху взагалі [5].

Висновок. Таким чином, з'ясовуючи можливості застосування, зазначимо, що суб'єктний принцип (або принцип суб'єктності) в психології — це вивчення особистості як суб'єкта власної діяльності, вчинку, який сам себе “робить”, створює. Людина як автор-творець своєї долі виступає суб'єктом

етнокультурної міфотворчості. Принцип суб'єктності впливає також і на дослідника, породжує діалогічність взаємодії з клієнтом, зумовлює якість психологічного тлумачення продуктів творчої діяльності клієнта. Індивідуальна авторська міфотворчість є безпосереднім проявом суб'єктності особистості і сприяє постійному розвитку й видозміненню власної реальності.

Література

1. Абульханова К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології. //Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — С. 37–51.
2. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении.: Монография. — К.: Просвіта, 1996. — 404 с.
3. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології //Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — С. 316–357.
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.
5. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості // Креативність і творчість. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Соціологія. Психологія. Педагогіка”. — Тематичний випуск № 1/ Відп. ред.: І. П. Манюха. — К.: Гнозис, 2009. — 426 с.

В. А. Ключикова-Цобенко, асп.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общей и социальной психологии

ПРИНЦИП СУБ'ЄКТНОСТІ В ІССЛЕДОВАННІ ИНДИВИДУАЛЬНОЇ МИФОЛОГІЇ ЛІЧНОСТІ

Резюме

Стаття посвячена определению значения принципа субъектности в исследовании индивидуальной мифологии личности. Субъектная парадигма в украинской психологии предоставляет возможность рассмотреть жизненный путь личности как авторское свершение ее мифотворческого потенциала.

Ключевые слова: “принцип субъектности”, “индивидуальная мифология”, “личность”.

V. O. Klyuikova-Tsobenko, postgr. student,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
general and social psychology department

**SUBJECT PRINCIPLE IN RESEARCH OF INDIVIDUAL MYTHOLOGY
OF THE PERSON**

Summary

Article is devoted definition of value of a subject principle in research of individual mythology of the person. The subject paradigm in the Ukrainian psychology gives possibility to consider a course of life of the person as author's doing his potential of myth creation.

Key words: "a subject principle", "individual mythology", "person".